

Зоран Кнежевић и Јадранко Јукић
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Још од ране фазе развоја људске цивилизације открива се јасан тренд сталног пораста трошкова производње средстава за рат, заједно са брзим растом њихових врста, што је имало за последицу драстично повећање трошкова рата у целини.

Нарочито велики скок цене рата догодио се у периоду Првог светског рата. У односу на ратове са почетка 18. века, на почетку 20. века, дакле за само 200 година, цена рата је порасла за више од три хиљаде пута. Такве трошкове тешко су могле да поднесу и најмоћније индустријски развијене државе. Ти трошкови драстично се повећавају у периоду Другог светског рата – за око 5,5 пута. На то треба додати и индиректне економске трошкове који су повећани за више од 10 пута. Појавиле су се и потпуно нове врсте оружја, које су биле комплексније и знатно скупље.

На почетку трећег миленијума државе настављају да троше огромна средства за наоружање, а највише Саудијска Арабија, Ирак, Израел, Иран, Русија, САД, Француска, Велика Британија и Јапан.

Кључне речи: *трошкови рата, повећање цене рата, нове врсте оружја, наоружање*

Увод

Проблем насиља и агресивности, као и „тежња за моћи” и „борба за превласт” јављају се упоредо са настанком цивилизације, а остали су актуелни и у наше време. С тим у вези, у свим фазама своје еволуције човечанство даје приоритет производњи средстава насиља.¹ Михаил Енгелгард – аутор књиге „Прогрес као еволуција окрутности”, која је објављена крајем 19. века, написао је: „... постоји специфична суровост, генерално, масовна црта човечанства, биолошка карактеристика.” Трагедија људске врсте јесте што се кроз историју суровост и насиље стално понављају, док ми желимо да верујемо да се ужасне ствари које се догађају не спадају у област уобичајеног људског понашања, да су изузетак, и да се дешавају негде далеко. Насиље представља екстремни облик активности и најчешће се не доживљава само на нивоу обичне свести, на конвенционалним нормама морала. Друштво се са-

¹ Александар Шерба, руски научни сарадник Научно-истраживачког института (НИО), доктор историјских наука, професор.

стоји од конкурентских друштвених група и групе људи који се боре за добијање или задржавање различитих добара уз помоћ широког арсенала средстава. У овој борби примењују се ненасилне или насилне методе и, сходно томе, живот друштва одређен је са два концепта – миром или ратом, насиљем или ненасиљем. Мирно стање значи да се несугласице решавају у оквиру законитости и закона. Напротив, када се крши постојећи поредак и сукоб супротстављених снага кулминира изван граница разума, ова борба се преводи у насилне акције.

Током палеолита и неолита постепено је дошло до побољшања и унапређења инструмената насиља. Хиљадугодишње ратовање дало је ново искуство, па се од ратовања камењем дошло до нове формуле рата, и то одвајањем језгра атома од камена.

Од батине до ратног брода

Пошто је овладао средствима израде ватре, човек је постепено савладао вештине топљења руде бабра и бронзе, а затим гвожђа. Јавља се значајан број нових модела ручног хладног оружја: мачеви, сабље, буздовани, бодежи, ножеви, копља, пикадо, борбене секире врло различитих облика. Овим средствима ратовања било је лако нанети повреде опасне по живот људи (ратника). Као последица тога јавља се заштитна опрема: штитови, шлемови, оклопи од коже, а затим метала. Уз то, граде се прва утврђења и утврђени градови са одбрамбеним зидовима, рововима и другим утврђеним објектима. За заузимање таквих градова, најбољи људски услови тадашњег времена измислили су „овна“, балист, катапулте, мобилне бацаче и друге примерке наоружања. На бојном пољу у великом броју почела је да се користи борбена коњица, што ће знатно повећати трошкове рата услед набавке и одржавања коња и њихове опреме, са одговарајућим прибором за коњаника-ратника.

Током опсаде Троје, 1280. п.н.е, Грци су активно користили различите рушилачке направе, бронзане оклопе, шлемове, навлаке за заштиту ногу, мачеве, секире, лукове, копља, пикадо. Римљани су се служили истим оружјем као Грци, али су њихови оклопи били израђени од коже, прекривени каишевима од бронзе, а касније металним плочама. Важне личности оклопљавале су цело тело. Тако се, у веома раној фази развоја људске цивилизације открива јасан тренд сталног пораста трошкова производње средстава за рат, заједно са брзим растом њихових врста, што је имало за последицу повећање трошкова рата у целини.

Стручњаци су успели да израчунају да је у 54. години п.н.е. сваки погинули непријатељски војник Цезара коштао 75 центи. У 869. години годишња зарада и исхрана 70.000 најамних војника у Багдаду коштало је калифат два милиона златних динара, што је било једнако двогодишњем државном порезу.

У ери хладног оружја, цена рата се повећава прилично споро али константно, као што се усавршава и одбрамбено оружје. У средњем веку војници источних народа почели су да носе кожну јакну ојачану гвозденим прстеновима, познату као „кољчуга“ (оклоп), док је борац – витез покривао тело оклопом од кованог челика, кацигом, заштитом за руке и ноге, украшеним различитим уметцима. Оклоп и оружје витеза коштали су мало богатство.

Ватрено оружје направило је револуцију у вођењу рата. У складу са својом сложености и повећањем цене израде, драстично се повећава и цена рата. У Немачкој је 1657. године опрема војника кошта 264 марке, 1786. године – 300, 1870. године – 880, а у 1910. години већ 1.265 марака.

Најскупља ратна техника били су и остају ратни бродови, који представљају највећи комплекс скувих уређаја, компоненти и механизма. При изради прве руске морнаричке флоте у Азовском мору, крајем 17. века, за изградњу једног брода потрошено је више од 20.000 металних нитни, 1.350 комада платна за једра, 1.400–1.500 храстових и борових трупаца, опремљених са око 200 пушака и 50 топова. На почетку 18. века цена за ратни брод била је, за то време, огромних 70–80 хиљада рубаља.

Током великог Северног рата, 1700. до 1721. године, једна година рата достигла је цену од 3,8 милиона златних рубаља. За време руско-турских ратова 70-их и 80-их година 18. века, година дана рата коштала је око 9,5 милиона рубаља. Током Наполеонових ратова, трошкови рата порасли су на 80 милиона рубаља. У ратовима на истоку, које је водила Русија у 19. веку, цена једне године рата износила је 190 милиона рубаља. Током руско-турског рата 1877–1878. године, прва година рата коштала је 450 милиона рубаља. У руско-јапанском рату ова цифра достигла је 1.664.242.225 рубаља. Године 1800. сваки убијени непријатељски војник, коштао је Наполеона 3.000 долара, у Првом светском рату та сума износила је 21.000 долара, а током Другог светског рата – 200.000 долара. Дакле, у односу на ратове Цезара, цена рата је порасла за неколико стотина хиљада пута.

Током руско-јапанског рата Русија се суочава са новим феноменом када државни буџет није довољан да покрије трошкове рата. Током две године рата није потрошен само расположиви државни буџет, већ је почетком 1906. године формиран дефицит од 157.990.820 рубаља. По први пут руска влада морала је да прибегне емисији новца. О томе посебно сведочи чињеница да је у првој половини 1906. године руска влада повукла из оптицаја 255 милиона рубаља.

У ратовима с краја 19. века и почетком 20. века почињу да се примењују различита средства комуникације: телеграф, телефон и радио. То је захтевало нове и додатне трошкове.

Погубни ратови 20. века

На почетку 20. века 19 европских земаља, у мирнодопско време, имају у својим оружаним снагама укупно 4.300.000 људи. У време рата њихов број могао је да буде повећан до 21.500.000 људи. Укупан износ издатака на оружане снаге достигао је 20.868.000.000 рубаља. Сваки војник коштао је годишње око 207 рубаља у Бугарској до 1.067 рубаља у Енглеској, док су у Русији издвајања по војнику износила 369 рубаља. Трошкови одржавања војске по глави становника у Турској били су – 2,7 рубљи, у Француској – 10,2 рубље и у Русији – 3,4 рубље.

Велики скок у цени рата догодио се у периоду Првог светског рата. Свака година учешћа у овом рату коштала је Русију 12.000.000.000 рубаља у злату. Дакле, само за 200 година, од почетка 18. века до почетка 20. века, цена рата је порасла на више од три хиљаде пута. За време Првог светског рата Немачка је за вођење

рата расходовала око милијарду марака месечно. Све остале зараћене силе сваки месец рата коштао је око 2,5 милијарде рубаља. Према проценама министра финансија Велике Британије Лојда Џорџа,² година рата три велике силе – Русију, Енглеску и Француску коштала је 20 милијарди рубаља. Обезбедити толики износ било је изузетно тешко, јер он превазилази могућности резерве државе у злату, као и монетарног права банака. Такве трошкове тешко су могле да поднесу и најмоћније индустријски развијене светске државе.

Већ на самом почетку Првог светског рата, Русија и друге земље морале су да иду на значајну емисију новца и велике кредите. До 1. јануара 1915. године влада Русије потрошила је за војне потребе 3.020.000.000 рубаља. Прорачуни стручњака показали су да је један дан рата коштао економију Русије 14.000.000 рубаља. У овом случају, само 1/10 средстава покривана је буџетом, а преосталих 9/10 обезбеђивано је кроз различите врсте државних кредита. Дакле, ресурси руске економије показали су да су очигледно неадекватни за дуго вођење рата. Фактички, само је Велика Британија успела да води рат без емисије новца, јер рат је све мање утицао на њену економију. Поред тога, у овој земљи знатан део војне потрошње покривао се кроз порез.

Током Првог светског рата тренд повећања цене рата континуирано наставља да расте. Цена за један топовски пројектил од 76 мм, у зависности од фабрике и типа муниције, кретала се од 20 до 30 рубаља, а за противавионски топ у годинама Првог светског рата – 31 рубаља. За поређење: цена пушке „мосина“ и топовски пројектил од 76 мм била је иста. Међутим, треба нагласити да се са повећањем калибра муниције његова цена повећава експоненцијално. У годинама Првог светског рата Немци су проценили да је пројектил лаког пољског топа од 75 мм коштао 25 марака³, а пројектил од 280 мм – 10 хиљада марака. Немерљиво се повећала количина оружја, војне опреме и других производа војне намене, укључених у оружану борбу. Главне земље, које су учествовале у Првом светском рату, произвеле су за цео период рата 180.000 авиона, 150.000 артиљеријских оруђа, више од милион митраљеза, милијарду граната, око 35 милијарди метака и више од 9.000 хиљада тенкова.

У периоду Другог светског рата приближна количина наоружања произведена је за нешто више од годину дана. Појавиле су се потпуно нове врсте оружја, као што су, на пример, реактивно и вођено ракетно оружје, које је биле комплексније и знатно скупље. Тако је, само за производњу ракетног оружја, Немачка утрошила средстава еквивалентна трошковима производње 10.000 тенкова. Током рата Немачка војна индустрија произвела је 55.000 тенкова.

Буџетски трошкови у вези са задовољењем одговарајуће производње војно-економских потреба свих земаља, које су учествовале у Првом светском рату, износиле су 208 милијарди долара, а у Другом светском рату – 1 трилион 117 милијарди

² Дејвид Лојд Џорџ (енгл. David Lloyd George) био је британски државник и министар у влади либерала од 1905. до 1915. године и у коалиционој влади од 1915. до 1916. године, премијер од 1916. до 1922. године. Био је један од главних учесника мировне конференције у Версају и знатно је утицао на прилике у послератној Европи.

³ Немачка рајх марка, немачка рајхс марка или рајх марка (нем. Reichsmark) била је валута у Немачкој од 1924. до 1948. године. Била је подељена на 100 рајхфенинга. Уведена је у употребу као трајна замена за папирмарку (нем. Papiermark) због хиперинфлације у Немачкој са почетка 20-их година двадесетог века. Курс размене био је једна РМ за 1.000.000.000.000 (један биљон) папирмарака.

долара, што је повећање од 5,5 пута. На то треба додати и индиректне економске трошкове, која су у Првом светском рату износила 387 милијарди долара, а у Другом светском рату – четири трилиона долара и повећао се за више од 10 пута. Рат је почео лавовски да апсорбује део националног дохотка државе.

После Другог светског рата настаје период „хладног рата”, који карактерише, пре свега, нечувена трка у наоружању. Практично, најбоље научне институције држава радиле су у интересу војне производње. Сва највећа научна достигнућа нашла су своју примену у војној области. Цена производње војне опреме почела је да расте још брже него пре Другог светског рата. На пример, ако је у годинама рата авион ловац коштао 200.000 марака, средином 50-их његова цена је порасла и до два милиона марака, а средином 60-их износила је око пет милиона марака. Цена средњег тенка током Другог светског – 400.000 марака, средином 50-их година – већ милион марака, а средином 60-их – милион и 100 хиљада марака. Стратешки бомбардер Б-52 коштао је око осам милиона долара, носач авиона типа „форестал” – 200 милиона долара.⁴ Цена савремене муниције почињала је драстично да расте, па је само један пројектил ракетног система „град” коштао од 600 до 1.000 долара. Једна ракета моћног система РСЗО „смерч” – коштала је неколико хиљада долара.⁵

За опслуживање једног војника, учесника у борби 1914. године, дневно је требало шест килограма разних производа, током Другог светског рата – 20 килограма, а у време вијетнамског рата – 90 килограма. У авганистанском рату сваком војнику је било потребно већ 200 килограма разних залиха. У годинама Другог светског за једног војника-ратника радиле су два до три човека у позадини, а данас је за то потребно осам до десет људи. То сведочи о томе да се у огромној мери повећава војнотехничка опрема оружаних снага у целини, као и сваког војника појединачно. Укупни трошкови за наоружање и опрему једне америчке дивизије током Другог светског рата били су око 19,5 милиона долара, у 60-им она је повећана до 69,5 милиона долара. Дакле, за 20 година вредност за опремање дивизије порасла је за више од три пута. Тако су већ 60-их година двадесетог века равноправну трку у наоружању могле да воде само две државе – СССР и САД.

Данашња цена рата

На светском тржишту наоружања хиљаду метака за аутоматску пушку кошта 300 долара, једна граната – осам долара, артиљеријски пројектил – 450 долара, једна ракета МЛРС „смерч” – две хиљаде долара, а авионска бомба – три хиљаде долара. Вредност савременог аутомата „калашњиков” данас је 59 долара. Након последње модернизације у 2006. години овај аутомат за продају (АК-103) коштао је око 386 долара. Понекад, због добрих и једноставнијих техничких унапређења и побољшања, неким средствима је смањена цена. Тако је цена руских радара типа

⁴ Када је поринут 1954. године „Форестал” је био највећи брод у саставу ратне морнарице САД, а у Америци су га сматрали за чудо технике. Његова изградња коштала је око 217 милиона долара, што је око 2 милијарде у данашњем новцу.

⁵ РСЗО 9К58 „Смерч” — совјетски и руски ракетни систем калибра 300 мм (реактивна система - залповог огня). Извозна вредност РСЗО „Смерч” износи око 12,5 милиона америчких долара.

„Дарјал” 20 милијарди рубаља, а нових радарских станица високих перформанси – три милијарде рубаља. Произвођач је то успео да постигне захваљујући изради станице у контејнерском облику. Међутим, то је изузетак и не одражава опште трендове.

Савремено ратовање подразумева ангажовање различитих јединица и разноврсне војне опреме, што захтева извођење бројних вежби и веома је скупо. Један пуцањ из пиштоља кошта 16 рубаља, из аутомата – око 30 рубаља, из тенковског топа – 32.000 рубаља, лансирање противтенковске ракетне – 160 хиљада, један ракетни систем противавионски С-300 – више од 30 милиона. Томе се морају додати и трошкови горива, ресурса комуникације, хране и свих врста одржавања и услуга особља и опреме.

Да би се одржао висок степен обучености, војник мора да борави два пута недељно на полигону где испали најмање 30 метака, што је норма у руској војсци. Ако се ово правило примени на само једну петину од 1,2 милиона припадника велике руске војске, само за муницију мора да се издвоји 22 милијарде рубаља годишње. Много скупља су морска крстарења и вежбе. У јануару 2007. године изведена је вежба у Медитерану, на којој је учествовао носач авиона „Адмирал Кузњецов” са групом бродова руске флоте. Изведена бојева гађања коштала су око милијарду рубаља. Слична таква вежба америчког носача авиона процењује се на милион долара дневно. Сат летачке обуке пилота ловачког авиона МиГ-29 кошта око три хиљаде долара. Зарањање нуклеарне подморнице кошта 100 хиљада долара дневно. Трошкови производње модерног руског тенка Т-90 износи 3 до 4 милиона долара, борбене опреме војника – 28 до 60 хиљада долара. Набавна цена једног стратешког бомбардера с комплетом прибора и резервних делова је 90-их година прошлог века износила преко 900 милиона долара⁶, руске балистичке ракете „булава” – 10 милиона долара, нуклеарне подморнице типа „курс” – две милијарде долара, а носач авиона на нуклеарни погон – пет до шест милијарди долара. То су астрономске суме.

Карактеристика модерног наоружања, војне технике и муниције јесте што су потребни значајни трошкови за њихову рециклажу. Рециклажа нуклеарне подморнице „курс” кошта државу 228 милиона рубаља (5,8 милиона долара), а још 58 милиона рубаља (1,4 милиона долара) издвојено је за пратеће трошкове.

Трошкови САД за рат у Ираку износили су 5,6 милијарди долара месечно или 186 милиона долара дневно, што превазилази трошкове за рат у Вијетнаму, када је месец дана борбе коштао Американце 5,1 милијарду долара. Цела вијетнамска кампања коштала је трезор САД 600 милијарди долара. На прве две године ирачке кампање, амерички конгрес одобрио је трошкове у износу од 294,4 милијарде долара и још додатно 45,3 милијарде долара. Поред тога, за исту сврху Велика Британија израсходовала је до марта 2005. године шест милијарди долара. Ових средстава било би довољно да се плати рад 3,9 милиона наставника или у потпуности финансира светски програм борбе против глади у року од девет година или да се 22 године финансира светски програм за борбу против АИДС-а.

⁶ <http://www.seattlepi.com/national/article/Soldier-s-gear-costs-17-500-and-is-rising-1251404.php>;

⁷ <http://serbian.ruvr.ru/20130720/Rusija-priprema-novi-strateshki-bombarder/>

Рат против Ирака био је оружани сукоб са највећим обимом коришћења оружја високе прецизности. Само за 40 дана Заливског рата 1991. године употребљене су 282 крстареће ракете високе прецизности типа „томахавк“. Старт једне такве ракете кошта нешто мање од милион долара. За израду крстарећих ракета ангажују се знатни капацитети државе. Довољно је рећи да је у стварању прве руске балистичке ракете учествовало 13 пројектних бироа и научноистраживачких института, као и 35 фабрика.

Најважнија карактеристика ратова и оружаних сукоба с краја 20. века била је примена војних средстава у космосу у решавању задатака војне заштите која почињу да добијају водећу улогу у задацима борбеног обезбеђења јединица и војника. Тако је у току војних операција у зони Персијског залива 1991. године, од стране коалиционих снага била задејствована орбитална група од 86 летелица (29 извиђачких, две летелице упозорења о ракетном нападу, 36 навигацијских, 17 телекомуникационих и две метеоролошке). Најзначајнију улогу одиграла су средства за космичка извиђања. То је заправо први „космички“ рат у историји човечанства.

У кампањи против Југославије 1999. године трупе НАТО-а користиле су око 120 сателита различите намене, укључујући 36 комуникационих сателита, 35 за потребе обавештајне службе, 27 навигацијских и 19 метеоролошких, што је скоро два пута већи обим њиховог коришћења него у време рата у Персијском заливу. То је драстично повећало трошкове рата, јер космичка техника због огромне вредности технологије и производње кошта читаво богатство.

Према подацима међународних организација, 1998. године светски трошкови за војне сврхе достигли су 745 милијарди долара – у просеку по 125 долара на сваког становника Земље или 2,6 % светског БНП. Војни буџет Русије је мањи за 5,5% од војног буџета САД.⁸

На почетку трећег миленијума државе настављају да троше огромна средства за наоружање. Док је 2002. године за наоружање утрошено 1.146 милијарди долара, 2011. године трошкови за наоружање износили су 1.738 милијарди долара.⁹ Ви-

⁸ Извоз америчког наоружања достигао је у 2012. години 66 милијарди долара. Америка држи две трећине светског тржишта оружја. Највећи купци су земље Персијског залива, Саудијска Арабија, Емирати и Оман. Саудијци су купили 84 борбена авиона Ф-15, борбене хеликоптере „апаче“ и „блек хоук“ (енгл. UH-60 Black Hawk). Дакле, Саудијска Арабија платила је 34 милијарде долара за наоружање. Емирати су купили противваздушне системе „патриот“ и „чинук“ хеликоптере, вредне око 5 милијарди долара, а следе Индија са куповином транспортних војних авиона које су платили 4 милијарде долара и Тајван са куповином „патриот“ система вредног 2 милијарде долара.

Највећи купац руског оружја је Индија. Највећа тржишта су јужна Азија – Индокина, Блиски и Средњи Исток, Латинска Америка и Африка. Укупно узевши, руско оружје отишло је у 60 земаља. Од европских земаља за руско оружје највише су заинтересоване Италија и Пољска. У 2013. години Русија је инкасирала 13,2 милијарди долара од извоза оружја, а 2011. године 10 милијарди. Највећа интересовања испољена су за авионе и противавионске системе. То се нарочито односи на С-400, водеће у свету противваздушне одбрамбене системе које Русија није баш вољна да продаје, иако има поруџбина до 2020. године. Други купац после Индије је Венецуела. Она је од Русије купила оружја у вредности од 4,4 милијарде долара. Ту су укључени 24 „сухоја“ СУ-30Мк, 100 хиљада пушака АК-103, 50 хеликоптера МИ-17 и 10 МИ-35 борбених хеликоптера итд. Директор извозне компаније „Росонборонекспорт“ потврдио је да се извоз неће повећавати, тј. да ће остати на нивоу од 13 милијарди долара годишње, због потреба руске армије. http://www.vizijadanas.com/svet/vojna_tehnika.html

⁹ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/svijet-nastavlja-trku-u-naoruzanju>

ше од свих за ове намене издваја Саудијска Арабија, која годишње троши на војне потребе 10,1% БДП-а, Ирак 9,7%, Израел 8,7%, Иран 7,5%, Кина 5,3%, Русија 5%, САД 3%, Француска 2,6%, Велика Британија 2,4%, Јапан 1%. У монетарном погледу апсолутни лидер је САД са 294,7 милијарди долара, а следе: Русија са 58,8 милијарди, Јапан са 44,4 милијарде, Кина са 42,1 милијарду, Француска са 34,3 милијарде, Велика Британија са 33,9 милијарди долара, Саудијска Арабија са 18,3 милијарде, Израел са 9,4 милијарде, Иран са 7,3 милијарде и Ирак са 1,5 милијарди долара. Општа просечна потрошња на једног војника армије САД у току године износи 169.750 долара, док је у Руској војсци 15 пута мања, односно 11.812 долара. Цена само борбене опреме за једног америчког војника у 2011. години износила је 18.000 долара и стручњаци предвиђају да ће се повећати и до 70–80 хиљада. У модерну опрему укључено је више од 80 предмета, масе 34 килограма, укључујући шешир – 235 долара, уређај за ноћно осматрање – 3.500 хиљаде долара, аутоматску пушку М-4 – 1.300 долара, итд.

Мање трошкове за војна лица у Русији, у поређењу са САД, у великој мери објашњавају слаби резултати рата у Чеченији, када су федералне трупе имале авијацију и предност у борбеној техници, а ипак су показале ниске борбене квалитете. У поређењу са нерегуларним чеченским формацијама, руски војници, па чак и официри, нису имали основне норме следовања. У том погледу, изузетно је потребно да се узме у обзир људски фактор, који је у употреби наоружања имао огромно значење. У августу 2008. године „петодневни рат” у Јужној Осетији коштао је Русију 12,5 милијарди рубаља, односно 2,5 милијарди рубаља дневно. Током овог рата јасно је показан тренд раста трошкова на разну опрему војника, различите врсте горива и мазива. За ове намене трошено је око 1,2 милијарде рубаља дневно. Овај тренд постао је одраз текуће засићености војника и технике различитим врстама војне опреме, а истовремено и њеном сложености.

Закључак

Свет без насиља и рата је утопија. Сила понекад мора да се користи, јер само она може да буде средство против насиља. Несумњиво је рат зло, али може бити и средство да се спречи још веће зло. У том случају он постаје обавеза.¹⁰

У ери хладног оружја цена рата се повећавала прилично споро, али константно, као што се усавршавало и оружје. Касније, ватрено оружје је направило револуцију у вођењу рата. У складу са својом сложености и повећањем цене израде, драстично се повећала и цена рата. Велики скок у цени рата догодио се у периоду Првог светског рата када су већ на самом његовом почетку многе земље морале да издају значајну емисију новца и да узму велике кредите. Цена трошкова рата у Другом светском рату повећана је око 5,5 пута у односу на Први светски рат. Али, и по његовом завршетку, као и на почетку трећег миленијума, државе настављају да троше

¹⁰ Моник Канто-Спербер (Monique Canto-Sperber) француска професорица и докторка филозофије и председница Фондације „Paris Sciences et Lettres”. Последњих петнаестак година њени радови су углавном посвећени филозофији морала и савременој политици, међу којима и дело „Оправдани рат” (2010).

огромна средства за наоружање. На то треба додати и индиректне економске трошкове, који су у Првом светском рату износили 387 милијарди долара, а у Другом светском рату четири трилиона долара, што је повећање за више од 10 пута. Ратови су почели великим делом да апсорбују део националног дохотка државе.

Политичари су увек занемаривали трошкове ратовања, верујући да ће ратови кратко трајати и бити мање погубни него што су у стварности. Теоријски, сабирајући потрошени новац и изгубљене животе, то би требало да буде лак статистички задатак. Међутим, тим стручњака брзо је открио да пред њима стоји много компликованији задатак. Трошкови ратова нису само тренутна улагања и потрошене паре. Услед последица ратова државе су се суочавале с ограничењима у финансирању нових инвестиција у истраживању и развијању нових иницијатива. Насиље у свету сваког човека на планети кошта 1.350 долара (око хиљаду евра). У последњих седам година стање светског мира се погоршало – показују резултати истраживања индекса мира који је спровео Институт за економију и мир. Цена суочавања са насиљем скоро је десет хиљада милијарди, односно 11,3 одсто укупне светске производње, колико укупно производе Велика Британија, Француска, Немачка и Италија, наводи се у најновијем извештају Института за економију и мир.¹¹

Литература

1. Ковач, М. и Форца, Б.: *Историја ратне вештине, период 1920-2000*, Војноиздавачки завод, Београд, 2000.
2. Мосор, С.: *Оператика*, ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд, 1962.
3. Нинковић, Ј.: *Настанак и развој ратне операције*, ВИЗ, Београд, 1984.
4. Томац, П.: *Војна Историја*, Војноиздавачки завод, Београд, 1968.
5. Щерба, А.: *Цена войны*, Военно-политический журнал комдива, Военная академия Генерального штаба Вооруженных Сил РФ, Москва, 2013.
6. Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Народна књига, Београд, 1966.
7. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
8. <http://www.seattlepi.com/national/article/Soldier-s-gear-costs-17-500-and-is-rising-1251404.php>, приступљено 25.09.2014.
9. http://serbian.ruvr.ru/2013_07_20/Rusija-priprema-novi-strateshki-bombarder, приступљено 27.09.2014.
10. <http://www.nadlanu.com/pocetna/aktuelno/svet/-239549.293.html>, приступљено 27.09.2014.
11. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/svijet-nastavlja-trku-u-naoruzanju>, приступљено 27.09.2014.
12. <http://www.nadlanu.com/pocetna/aktuelno/svet/-239549.293.html>, приступљено 28.09.2014.

¹¹ Тренд мира, који је трајао од завршетка Другог светског рата, нагло се преокренуо. Индекс светског мира рачуна се на основу степена сукоба, немира, безбедности и сигурности, као и улагања у војно појачање и одбрану. <http://www.nadlanu.com/pocetna/aktuelno/svet/-239549.293.html>